

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті проаналізовано історико-педагогічні передумови підготовки вчителів початкових класів до формування комунікативної компетентності молодших школярів. Висвітлено три напрямки цієї підготовки. Аналіз історико-педагогічної спадщини підтверджує високе покликання вчителя протягом століть. Саме рівень володіння словом, освіченості, комунікативної компетентності педагога визначав його соціальний статус.

Сучасні зміни в суспільно-політичному житті держави зняли перешкоди на шляху до історичної правди професійно-педагогічної підготовки вчителів. Удосконалення підготовки вчителів початкових класів на сучасному етапі зумовлене високим рівнем розвитку педагогічної науки. Першочерговим завданням у підготовці вчителів початкових класів є розвиток універсальних якостей особистості педагога, найважливішою якістю є комунікативність, необхідна передумова успішної й активної роботи з педагогічною інформацією – інформацією, спрямованою на навчання та виховання учнів.

Це значною мірою зумовлено тим, щоб кваліфіковані фахівці педагогічної галузі відповідно до Законів України "Про освіту", цільової комплексної програми "Вчитель", "Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті", "Про загальну середню освіту" забезпечили реалізацію принципи гуманізації освіти, її демократизацію, методологічну переорієнтацію процесу навчання на розвиток особистості учня, формування його основних компетентностей (комунікативної, соціальної, інформаційної, саморозвитку, самоосвіти та ін.). Терміни "компетентність", "комунікативність", "комунікативна компетентність" стали активно вживатися науковцями й практиками з 90-х років ХХ ст. Але протягом всього ХХ століття дослідники намагались з'ясувати зміст та сутність вказаних понять, розглядаючи різні аспекти педагогічної діяльності, розробляючи критерії оцінювання праці вчителя й учнів, відповідно, визначаючи обсяг знань та вмінь необхідних для формування здатності особистості до спілкування й уміння слухати.

Врахування історико-педагогічного досвіду дасть змогу подолати стереотипи й виробити нові підходи до розв'язання проблеми підготовки майбутніх вчителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів.

Адже "історія освіти на Україні, – як зазначав Степан Сірополко, видатний педагог-бібліограф, – може похвалитися значною кількістю наукових розвідок, із яких кожна освітлює чи то стан освіти в поодиноких українських землях або взагалі в Україні за певної доби, чи історію окремої освітньої установи, чи то життя і діяльність котрогось освітнього діяча" [1: 6].

Заслужують на увагу наукові розвідки сучасних вчених О. Семенов, Л. Хомич, які показують етапи становлення й розвитку професійно-педагогічної підготовки вчителів, розкривають основні тенденції розвитку вітчизняної та професійної освіти. Особливу увагу Л. Хомич приділяє аналізу системи психолого-педагогічної підготовки вчителів початкових класів та умов її реалізації у вищих педагогічних навчальних закладах.

Аналіз різних підходів до дослідження підготовки майбутніх вчителів до формування комунікативної компетентності молодших школярів дає можливість виділити три найбільш загальних напрями, в межах яких це питання розглядається впродовж значного проміжку часу.

Засновниками *першого* з вказаних напрямів – *риторичного* (переконуючої комунікації) – прийнято вважати давньогрецьких вчених (Арістотеля, Цицерона, Демосфера, Квінтіліана). У своїх судженнях вони виходили з того, що ораторське обдарування є наявністю мислення, удосконалення мислення людини здійснюється якісно лише в процесі вдосконалення особистості, а розвиток її здібностей – шляхом тривалої, виснажливої праці. Гостра потреба в людях, які вміють самостійно мислити, переконувати живим словом, спонукати до дій в ім'я торжества істини, добра, краси. Публічний виступ громадян у Народному зібранні чи в суді перед аудиторією в тисячі чоловік був невід'ємною частиною функціонування апарату державної влади в демократичних полісах Давньої Греції. Удосконалення мови було потрібним, і тут усе брали під увагу – і гармонійність мови, і правильність виразу. Так само як мову, плекали здібність оповідати. Цицерон відпрацював простий, блискучий, патетичний ораторський стиль, вважаючи складовими успіху оратора освіту, природний дар й ораторські вправи. [2: 78]. Вже в VI ст. до Р. Х. вивчення риторики та поезики приводили до найкращого розвитку мовлення.

Київська Русь – давньоруська держава IX-XII ст. – розквітала при Ігорі, Ользі, Святославі, Володимирі, Ярославі Мудрому. Запровадження християнства неможливе без відповідних богослужб, а богослужби неможливі без належних книжок. І. Огієнко в своїй монографії "Повстання азбуки й літературної мови" зазначає, що десь ще за сотню літ до офіційного охрещення були свої переклади, а отже своє письмо. "Давня Україна, запровадивши в себе друкарство, хутко переконалася у великій освітній силі його. Цікаво підкреслити, що з українських друкарень виходили книжки не тільки богослужбові, але багато книжок і світського змісту, і при тому різними мовами – церковнослов'янською, польською та латинською" [3: 35]. З того часу датується піклування українських князів про поширення освіти. Степан Сірополко притримується думки, що засвоєння писемності, вивчення грецької чи іншої чужої мови в торговельних і дипломатичних інтересах набували українці не через вищу школу, якої тоді не було, а самоосвітою чи практикою.

В епоху середньовіччя, коли переважали догматизм та схоластика, феодалний лад базувався на зовнішній, фізичній силі. Про епоху середньовіччя дослідник О. Тимофеев писав, що долі держав і приватних осіб в той час вирішував меч, а не слово [4: 43]. Політичне красномовство тоді майже не існувало, а мистецтво переконуючої комунікації розвивалося на церковних кафедрах, в університетах і судах. Занепад і відродження риторики не могло не відбитися на розвиткові людини й суспільства. Відновлення риторики в системі освіти знайшло втілення в кінці середньовіччя, з поверненням трівію й квадрію, серед яких риторичі відводилося почесне місце.

Ідеї мистецтва переконуючої комунікації як засобу розвитку людини були розвинені в педагогічних працях Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф.-А. Дістервега, Г. Сковороди, Н. Новікова, С. Русової та ін.

Отже, риторика, як наука й мистецтво переконуючої комунікації, сприяла розвитку комунікативності особистості.

Другий напрям започаткований у працях Я. Коменського. Ним розроблені організаційно-практичні аспекти залучення особистості до спілкування й уміння слухати. Предметом теоретичного обґрунтування визначених положень виступає процес викладання (діяльність учителя) без достатньо глибокого дослідження діяльності того, хто навчається. Цей напрям, що отримав у літературі назву **дидактико-методичного**, розвивається впродовж багатьох століть та продовжує досліджуватися сучасною дидактикою.

Осередок вищої педагогічної освіти в другій половині XVII ст. перенісся зі Львова до Києва, де розцвітала Братська школа або Київська колегія, зреформована Петром Могилою на зразок єзуїтських колегій, забезпечена ним і матеріально і юридично. Петро Могила – архімандрит Києво-Печерської лаври – запросив до неї видатних професорів, яких виряджав для підготовки за кордон. (Ще з XIV ст. вчителів у Західній Європі почали готувати в університетах на факультетах вільних мистецтв, які відкриті були в містах Німеччини, у Празі, Відні). Серед них були письменники, поети, перекладачі, вчені, богослови, книговидавці. Це Захарія Копистянський – письменник, автор історичного твору "Полинодія" (1622 р.); Павло Беринда – лінгвіст, енциклопедист, автор "Лексикону славенорусского" (1627 р.); Тарасій Земка – письменник, знавець мов, редактор; Лаврентій Зизаній – автор підручника для шкіл, педагог. Вивчалася в академії поезика – мистецтво складання віршів, також риторика – цариця мистецтв, вміння красиво та правильно висловлювати думку. Особливо студентів цікавили ті види поезії, які мали практичне застосування. Це канти й елегії, які можна було присвячувати шановним людям, виголошувати їх на громадських, церковних, академічних чи сімейних святах. Не менш популярними були і промови – вітальні, іменинні, весільні. В академії складалися і свої традиції: поетичні змагання-читання віршів різних епох, різними мовами, в тому числі і власних, викладачами і студентами: увінчання вправних віршотворців лавровими вінками з присвоєнням звання "лаврового поета" (лауреата).

Заснування міністерства народної освіти належало Василеві Каразіну, який був у числі осіб, близьких до молодого царя Олександра І. На посаду міністра освіти призначений українець, син простого козака Петро Завадовський, а управителем справами Головного управління школами став Василь Карамазін. Йому належала й головна праця щодо відкриття першого в Україні вищого закладу освіти – Харківського університету [1: 232]. Саме в цей час була вперше поставлена на державному рівні проблема підготовки педагогічних кадрів. Учені активно обговорювали проблему спеціальної підготовки вчителя, висловлюючи такі точки зору:

- 1) у підготовці майбутніх учителів головне – ґрунтовні та всебічні знання, ознайомлення з кращими методиками;
- 2) студенти університетів набувають достатні для гімназичного вчителя знання;
- 3) педагогічні знання мають значення в діяльності вчителя, але студентам не потрібні спеціальні лекції з педагогіки, вони повинні вивчати її самостійно.

Майбутній учитель мусив орієнтуватися в поступальному розвитку головних наукових теорій і систем; водночас він повинен володіти комунікативними вміннями і навиками наукового дослідження, однак основна увага при цьому приділялася прищепленню студентам навичок викладання.

Характеристикою **третього напрямку – психолого-дидактичного** – є дослідження здатності особистості до спілкування й уміння слухати поряд із вивченням педагогічних засобів та методів, за допомогою яких воно здійснюється. Цей напрям започаткований у працях К. Ушинського. Його психолого-дидактичні ідеї близькі до положень сучасної дидактики щодо питань формування комунікативної компетентності. Прогресивні педагоги другої половини XIX та початку XX сторіччя звернули увагу на окремі аспекти діяльності особистості в навчальному процесі, а також послідовно описали прийоми викладання, що сприяють формуванню її комунікативної компетентності в навчанні, обґрунтували філософські, психологічні, фізіологічні та дидактичні позиції вказаної діяльності.

У процесі історико-педагогічного аналізу професійно-педагогічної підготовки вчителів у системі вищої педагогічної освіти в Україні ми не ставили за мету порушити весь комплекс питань, пов'язаних із підготовкою вчителя початкових класів, обмеживши своє завдання розглядом головних проблем. Це, зокрема, розвиток форм, методів, прийомів підготовки педагогів до формування комунікативної компетентності молодших школярів, її структури, змісту, організації, а також мережі навчальних закладів, які займалися підготовкою вчителя до її здійснення.

Отже, аналіз педагогічно-літературної спадщини підтверджує високе покликання вчителя протягом століть. Саме рівень володіння словом, освіченості, комунікативної компетентності педагога визначав його соціальний статус. У свою чергу, потреби навчальних закладів різних типів змушували працівників освіти вирішувати проблеми збалансування трьох позицій: розквіту навчального закладу; задоволення потреб тих, хто користується освітніми послугами; задоволення інтересів суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сірополько С.О. Історія освіти в Україні / Підготував Ю. Вільчинський. – Львів: Афіша, 2001. – 664 с.
2. Орлов Б. Демосфер и Цицерон. Их жизнь и деятельность. – СПб., 1898. – С. 52.
3. Огієнко І.І. Повстання азбуки й літературної мови слов'ян: Монографія: Друкарня О.О. Василян у Жовкві.-1937. – 300 с.
4. Тимофеев А. История красноречия с древних времен. – М., 1893. – С. 65.

Матеріал надійшов до редакції 17.04. 2007 р.

Залибовская-Ильницкая З.В. Историко-педагогические предпосылки подготовки учителей начальных классов к формированию коммуникативной компетентности младших школьников.

В статье проанализированы историко-педагогические предпосылки подготовки учителей начальных классов к формированию коммуникативной компетентности младших школьников. Отображены три направления этой подготовки. Анализ историко-педагогического наследия подтверждает высокое призвание учителя на протяжении столетий. Именно уровень владения словом, образованности, коммуникативной компетентности педагога определял его социальный статус.

Zalibovska-Ilynska Z.V. Historical and pedagogical bases of the junior school teachers' preparation for the development of the communicative competence of the junior pupils.

The article deals with the analyzes of historical and pedagogical bases of the junior school teachers' preparation for the development of junior pupils' communicative competence. The article sheds light on three directions of this preparation. The analysis of the historical-pedagogical heritage proves the great importance of the teacher in the course of the centuries. The level of erudition, language and communicative competence possession defines teacher's social status.